

PAMFIL ȘI MARIA BILȚIU¹, ROMÂNIA

Cuvinte cheie: obiceiuri de primăvară, practici magice, păstorit, rituri pastorale, descântat

Obiceiuri și practici ritualico-magice la constituirea și desfacerea turmelor

Întemeiat pe cercetări de teren, studiul nostru este rezervat tratării obiceiurilor și practicilor ritualico-magice legate de două etape ale păstoritului maramureșean, bogate în tradiții: constituirea și desfacerea turmelor.

În tratarea obiceiurilor și practicilor magice am pus accent pe cele de mare vechime, care asociază ritul nudității magice, castitatea, dar și pe cele care mizează pe folosirea unui instrumentar magic de largă răspândire: trecerea oilor peste lanț, peste un topor, aprinderea focului viu etc.

Tratarea practicilor magice, precum și a tradițiilor pastorale am analizat-o în toate subdiviziunile etapelor amintite ale păstoritului maramureșean: scoaterea oilor, urcarea lor la munte, primul muls, serbarea sâmbrei, coborârea oilor și desfacerea turmelor.

În studiul nostru am scos în evidență atât funcțiile riturilor cât și mito-simbolistica elementelor lor componente și a instrumentarului magic folosit.

---

¹ Baia Mare, România

Key words: spring rituals, magic practices, shepherding, shepherds' rites, incantations and spells

Customs and Ritualic - Magic Practices Upon The Gathering and the Dissolution of Flocks

Summary

Founded on field research, our study is dedicated to the customs and the ritual-magic practices related to two stages of Maramures shepherding, which are very rich in traditions: the gathering and the dissolution of flocks.

In dealing with customs and magic practices we have emphasized those which proved to be ancient, and which associate the rite of magic nudity and chastity, with those which count on the using of magic instruments of a large spreading: the passing of sheep over a chain, over an axe, building the fire of life, etc.

We analysed the manner in which magic practices are regarded, as well as the shepherds' traditions in all the sub-divisions of the above-mentioned stages of Maramures shepherding: gathering the flocks, getting them up the mountain, the first milking, the feast of milk measuring, coming with the flocks from the mountains in autumn, and the dissolution of the flocks.

Our study highlights both the functions of the rites, and the mythical symbolic of the components, as well as the magical instruments they use.

Obiceiuri și practici ritualico-magice la constituirea și desfacerea turmelor

Consacrate reînvierii naturii și strâns legate de bunul mers al noului ciclu vegetațional, obiceiurile de primăvară se individualizează printr-un substrat mitico-magic deosebit de bogat, care capătă valențe magice și mai pronunțate la cele legate de inaugurarea anului pastoral: Floriile și Sfântul Gheorghe. În aceste zile se constituie turmele, activitate marcată de o serie de practici ritualico-magice, în toate etapele ce o compun.

Scoaterea oilor se individualizează ca o etapă însoțită de numeroase acte ritualico-magice, având deschidere către stimularea manei animalelor, dublată de o pronunțată funcție apotropaică. Odinioară era de neconceput scoaterea oilor din poiată fără ca acestea să nu fie afumate ritual, cu cărbuni aprinși sau tămâie, fără a fi stropite cu apă neîncepută sau aghiasmă, fără a fi trecute peste un lanț. Pe Valea Cosăului, oile sunt trecute și peste un topor. Sunt practici de largă răspândire în riturile pastorale românești.

Scoaterea oilor din poiată; foto: Colecția Pamfil Bilțiu

Am putea crede că ritualul afumării cu ciobul de tămâie este de esență creștină, dar el ține de straturi magice mai vechi, când era menit să alunge spiritele malefice. (Popescu, 1986: 102).

Anumite acte rituale îmbracă, în unele localități, forme aparte care le conferă statutul de variante regionale. La Oarța de Sus, când se scot oile la pășune sunt trecute peste lanțul care a fost pus la pragul casei la Crăciun, pentru a păși peste el colindătorii.

Sub aspectul semnificației acestor practici magice, trebuie să subliniem că, potrivit concepției populare, colindătorii ne apar ca un fel de vrăjitori, având puterea de a săvârși adevărate miracole. Ei sunt depozitari magici ai norocului, ai sănătății și ai longevității. (Caraman, 1981: 64).

Această practică ritualică are la bază regula cumulului magic, lanțul asociind ritul metalului prelucrat, generalizat în magia noastră și a altor popoare. Așa cum arată cercetările, lanțul este un simbol al legăturii și captivității. Lanțurile, împreună cu alte lucruri metalice, sunt folosite ca obiecte apotropaice în riturile de izgonire a duhurilor malefice. (Evseev, 1998: 217-218). În unele localități, lanțul, peste care erau trecute oile, este supus unui proces de preparare magică urmând prescripții ritualice îndătinute. Lanțul este îndoit, ceea ce reprezintă o reduplicare mitico-magică, sau este înfocat, practică care asociază cultul focului și al vetrei, în scopul sporirii valențelor apotropaice ale acestui instrument magic. Potrivit celor relatate de către performerii noștri, trecerea oilor peste lanț avea ca finalitate apărarea lor împotriva fiarelor sălbatice. „Trecem oile păstă lanț să nu aibă putere siarele la ele.” (Desești).

La Ungureni, în Țara Lăpușului, unde păstoritul îmbracă forme arhaice deosebite, scoaterea oilor la pășune era însoțită de practici ritualico-magice care constituie magia în lanț. Gospodina nu numai că stropește oile cu agheasmă, le afumă cu tămâie, dar aruncă peste ele și sare, care are virtuți apotropaice fiind frecvent folosită în magie la alungarea duhurilor rele. Concomitent cu oile sunt afumați și stropiți și cei doi ciobani care mână oile către locul de formare al turmei: „ciobanul mare” și „ciobanul mic”, care este de fiecare dată un copil „curat”, cast, aceasta arătând că păstoritul era statuat ritualic și pe baza principiului castității. Înainte de a părăsi curtea, gospodina dă „ciobanului mare” un colac ceremonial, în formă de turtă rotundă, înconjurată de un inel, care simbolizează staulul și care are în interior lipite nouă bucățele de aluat, numite „mieluți”, semnificând turma. Cei doi ciobani au obligația să consume ritual la câmp colacul împreună „pentru ca oile să fie sănătoase și cu spor ca pâinea. Colacul se numește Staulele florilor și ne slujește ca argument în plus asupra originii pastorale a denumirii sărbătorii Floriilor.

Sub aspectul semnificației, capătă importanță, pe această linie, opiniile lui Petru Caraman care, între numeroasele funcții ale colacilor ceremoniali, o subliniază și pe aceea potrivit căreia simbolizează și succesul în creșterea vitelor și oilor, unele forme reprezentând ocolul (staulul) cu oi. (Caraman, 1983: 475-476).

În satele din Maramureșul Istoric, urcarea oilor la munte ocazională o serie de acte rituale. Oile trec pe lângă găleți cu apă, în care se pune o secere, rit apotropaic și de purificare. În gălețile cu apă se pun, în unele sate, bani de argint, argintul fiind considerat, în mentalitatea populară, etalon al purității, așa cum ne argumentează formulele de descântec: „Ion să rămâie curat, luminat, / Ca argintu strecurat.” La urcarea oilor la munte, ciobanii manifestă o grijă aparte pentru a nu trece cu ele peste anumite locuri oprite, pe care, dacă ar paște, oile și-ar pierde mana. Ciobanii ocolesc cu mare atenție și izvoarele fermecate despre care se crede că dacă s-ar adăpa oile din ele și-ar pierde mana. Sunt numeroase astfel de izvoare în Maramureșul Istoric. (Bilțiu, P., Bilțiu, M., 1999: 77). În satele de pe Valea Cosăului, în ziua stâniei, fiecare sâmbraș ia o mână de pământ de acasă, din staulul oilor, pe care îl duce la locul stâniei și îl pune lângă strungă. Neefectuarea acestui rit ar atrage după sine rămânerea laptelui oilor acasă. Pentru a se împiedica luarea manei de către vrăjitoare, oile sunt descântate, în satele de pe Valea Cosăului, act ritual care este oficiat de către „babele meștere”. Practica descântatului este similară cu cea a descântecelor de întors mana vacilor. „Să pun tărăță înt-o sătă, să face cruce în ele cu cuțatu și să descântă.” Formulele orale pe bază de poruncă directă și cele de amenințare sunt specifice mai multor categorii de descântece.

Cercetările noastre pe Valea Cosăului ne-au furnizat surpriza descoperirii, la Călinești, a unei variante de descântec la urcarea oilor în munte, care a pătruns demult în repertoriul pasiv:

„–Unde mereț, voi muroi?
Unde mereț, voi strigoi?
-La stâna lui Ion,
Să luăm laptele de la oi.
-Voi, acolo, dacă-ț méré,
Cu cuțātu v-oi tăiere,
Cu săcerea v-oi săcerare,
Cu sula v-oi împungere,
Stâna să rămâie curată
Și luminată,
Cu laptele dulce și curat,
Cum Dumnezeu l-o lăsat.

Tărățele să dau la oile din stână, a doua zi, înainte de a ieși la pășune.”

Urcarea oilor la munte era odinioară de neconceput fără ca unul dintre ciobani să nu sune încontinuu din trâmbiță. Ritul a fost atestat și în alte regiuni ale țării. Ritualul era considerat, în mentalitatea omului din popor, nu numai un mijloc de apărare împotriva vrăjitoarelor și a duhurilor malefice, ci și un rit de purificare a spațiului ce constituie habitatul stânii. (Pavelescu, 1944: 53). Trâmbița era investită de omul din popor cu valențe magice. Ea acționează prin suflare, aer și sunet menit a alunga spiritele. (Chevalier, Gheerbrant, 3: 384). Există sate, precum cele de pe Valea Cosăului, în care cântatul din trâmbiță, la urcarea oilor la munte, este interzis, crezându-se că ar atrage după sine pierderea manei de către oi.

Constituirea stânei, care are loc o dată cu ajungerea oilor la munte, ocazională o serie de practici ritualico-magice având largă deschidere către stimularea manei oilor și apărarea lor împotriva duhurilor malefice. Odinioară ocupa un loc aparte aprinderea focului viu, agent magic, apotropaic și utilizat în tămăduirea oilor bolnave. În cele mai multe sate, pentru aprinderea ritualică a focului viu, se folosea adesea un instrument confecționat din crăparea unui trunchi de brad subțire, bucățile fiind găurite la capătul mai gros, iar la cel subțire ascuțite pentru a putea fi bătute în pământ. În cele două orificii se introducea iască, preparată prin fierbere cu cenușă și uscare. În orificii se introducea un *grindei* pe care se înfășura o sfoară. Cu ajutorul capetelor sforii, grindeiul se rotea înainte și înapoi până ce se aprindea iasca. Aprinderea cădea în sarcina unui flăcăiandru „care nici vorbă să se fi fost atins de vreo femeie”. În târlă se așază un brad, în unele sate din Maramureșul Istoric, cu vârful rămas verde, simbol al fertilității, în care se pun doi colaci față în față, împodobiți cu struț vegetal, din buruiene investite cu puteri magice. Odinioară, staulul era împodobit cu crengi și struțuri vegetale, mai ales strungile. Dintre plantele cu care era împodobit staulul nu lipseau mălinul, busuiocul, bărbânocul etc., de unde și denumirea de Staulele florilor dată Floriilor. În satele din Maramureș era tratat, cu multă atenție, instruatul ritual al berbecilor. El se oficia cu struțuri vegetale, cuprinzând buruiene investite cu puteri magice, cărora ulterior le-au luat locul florile de grădină.

Anumite practici de apărare a stânii aveau la bază regula cumulului magic. Ca să nu li se ia mana oilor și să nu dea vânt rău peste ele, erau afumate cu baligă de porc, cu buruieni investite cu putere magică precum iarba vântului, leușteanul sau mălinul. Cu aceleași rosturi era și afumarea stânii cu cărbuni sau tăciuni luați din focul viu.

Făcând parte din categoria riturilor de „primul” și de „început”, primul muls era însoțit de

o serie de acte rituale. Strungile se afumau cu tămâie. În unele sate, la strungă se lega un săculeț cu sare. În alte așezări, înaintea strungii se împlântau un topor sau două, unul de o parte a strungii, iar al doilea de cealaltă parte a ei. Odinioară, oile se mulgeau pe bani de argint care se puneau în găleată. Femeilor nu le era îngăduit să mulgă în strungă, nici să se apropie de târlă. Ca rezultat al încreștinării, primul muls era precedat de rugăciuni. Tot ca rezultat al aceluiași proces de încreștinare, semnalăm sfințirea oilor și a târlei de către preot. Apa rezultată din spălatul pe mâini al sâmbrașilor era aruncată peste oi. În unele sate se împușcă peste oi.

Mulsul oilor în strungă; foto: Colecția Pamfil Bilțiu

Odată încheiat primul muls, se oficiază rotirea ritualică a oilor în jurul staulului „cum méré soarele”, adică în sensul de mers al acelor de ceasornic și se repetă de trei ori. Această practică, odinioară, îmbrăca un substrat mitico-magic pronunțat. Înaintea oilor mergea un flăcăiandru „curat”, care era complet dezbrăcat, o dovadă în plus a statuării stâniei pe principiul castității. Practica asociază și ritul nudității magice, de o vechime cu totul deosebită, fiind atestat încă la o serie de popoare preindoeuropene, printre care și la evrei. Nudul proiectează puterile magice, atât în divinația viitorului cât și spre influențarea acestuia. Nuditatea magică este practică ca mijloc de invocare, trezire și sporire sau întreținere a forțelor pozitive din natură și societate. (Mușu, 1971: 169-170). Ca rezultat al procesului de încreștinare, în fața oilor merge ciobanul care poartă crucea luată din târlă, unde fusese fixată imediat după amenajarea ei. Crucea era împodobită cu struțuri vegetale. Astfel de practici au rosturi apotropaice. Așa cum ne-au precizat performerii, „ele departă tăt răul de stână.”

O dată cu urcarea oilor la munte, are loc măsuratul laptelui fiecărui sâmbraș care în Maramureș poartă mai multe denumiri: „sâmbra oilor”, „mulsul măsurii”, „ruptul sterpelor”. Obiceiul ocazionalizează o petrecere a sâmbrașilor cu păstorii și urmează prescripții rituale riguros respectate. Masa de la această petrecere dintre sâmbrași și ciobani are la bază comuniunea alimentară. Se consumă bucate aparținând regnului vegetal: pâine, plăcintă, cozonac, mai recent și prăjituri, dar și bucate aparținând regnului animal: șold de porc, cârnați, slănină, carne de pasăre,

de vițel, de miel etc., în funcție de modul în care pregătește bucatele fiecare sâmbraș. Este limpede că masa de la măsuratul laptelui, la stână, avea sensul de ofrandă rituală consacrată unor divinități de regn animal și vegetal prin care se sconta protejarea turmelor și sporul manei lor. Un argument în plus pe această linie este dat de bucatele preparate din produsele stâniei: balmușul, cașul și urda, jintița, dar mai ales ciorba acră de miel, mielul haiducesc fript la proțap. Sacrificarea ritualică a mieilor, al căror număr variază în funcție de numărul boteliilor de oi ce alcătuiesc stâna, ne întărește cel mai mult această convingere asupra caracterului ritualic al mesei de la sâmbra oilor.

Trebuie reținută ca judicioasă opinia lui Victor Kernbach: „Sfântul Gheorghe a ajuns în mitologia românească patronul sacru al trezirii fertilității pământului și al impulsiei fecundității vitelor. Sărbătorirea sa ca sfânt pastoral este frecventă printre ciobanii și crescătorii de vite din România, care-i aduc sacrificii sub formă de daruri către biserică (animale, îndeosebi miei). Astfel, ciobanii din Moldova duc la biserică, de 23 aprilie, miei și caș pentru sfințire, mielul de sacrificiu fiind tăiat după aceea la stână, iar preotului aducându-i-se numai blana. În unele regiuni, sfântul e considerat stăpânitorul rodirilor, semănăturilor, manei câmpiilor, vitelor mulgătoare și păsărilor.” (Kernbach, 1995: 568).

Ni se pare de o importanță cu totul aparte sacrificiul ritual al oii, pe care îl întâlnim la stânele montane din Borșa, având o valoare de unicat datorită substratului mitico-magic al ritului. La ruptul sterpelor, potrivit celor furnizate de performerii noștri, doi ciobani, cei mai bătrâni, umblă prin târlă, cu ochii închiși și aleg la întâmplare o oaie care se sacrifică ritual, iar carnea ei nu se consumă de către stânași, nici de către ciobani, ci se împarte sub formă de pomană în satul de care aparține stâna. Este evidentă, în cadrul ritualului, funcția acestuia de ofrandă rituală.

Prescripțiile ritualice prevedeau prezența ceterașilor la sâmbra, petrecerea ocazionând joc. Strigăturile erau adecvate momentului, fiind formule orale de propițiere. „Să trăia(scă) ochișica / După ei veselie, / Dumnezeu, mană să-i dea.” „Asta-i veselie noastră, / Gazda stâniei să trăiască, / Oile, păcurarii/ Și sâmbrașii după ei.” (Călinești). La sfârșitul petrecerii, la unele stâne arhaice, are loc tăvălirea pe pantă la vale a stânașilor cu nevestele altora, semnificând, probabil, stimularea apetitului sexual.

Desfacerea turmelor și coborârea oilor ocazionează practici ritualico-magice având deschidere către protejarea oilor și a manei. Acum se stinge focul viu care a ars pe toată durata șederii oilor la stână. Fiecare sâmbraș ia o mână de pământ din stână care este dus acasă și pus în poiată, pentru a se asigura transferul manei oilor de la stână acasă. Și la coborâre, ciobanii manifestă aceeași vigilență în privința ocolirii locurilor oprite și a izvoarelor fermecate. Ciobanii manifestă vigilență la trecerea oilor pe sub poduri, unde se crede că vrăjitoarele au pus săculețe cu „vraciuri” sau obiecte vrăjite în scopul luării manei oilor.

Odată coborâte oile din munte, are loc osâmbrirea păcurarilor la gazda de stână, care ocazionează o masă rituală pe bază de comuniune alimentară având și ea funcția de ofrandă rituală.

Prin mulțimea practicilor ritualico-magice, a pieselor de instrumentar magic folosite la oficierea lor, obținem argumente prețioase asupra caracterului arhaic al păstoritului maramureșean, prin care el este individualizat, punându-ni-se în lumină statuarea lui pe principii ritualice multe la număr și de o vechime indubitabilă.

INFORMAȚII BIBLIOGRAFICE

- BILȚIU, Pamfil, BILȚIU, Maria, 1999** *Izvorul fermecat*, Baia Mare, Editura Gutinul.
- CARAMAN, Petru, 1988** *Colindatul la români, slavi și la alte popoare*, București, Editura Minerva.
- CARAMAN, Petru, 1981** *Descolindatul în sud-estul Europei*, Anuarul de folclor, II, Cluj-Napoca.
- CHEVALIER, Jean, GHEERBRANT, Alain, 1993** *Dicționar de simboluri*, vol. III, București, Editura Artemis.
- EVSEEV, Ivan, 1998** *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Timișoara, Editura Amarcord.
- KERNBACH, Victor, 1995** *Dicționar de mitologie generală*, București, Editura Albatros.
- MUȘU, Gheorghe, 1971** *Ritul nudității magice. Studii clasice, XIII*, București.
- PAVELESCU, Gheorghe, 1944** *Mana în folclorul românesc. Contribuții la cunoașterea magicului*, Sibiu.
- POPESCU, Alexandru, 1986** *Tradiții de muncă românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.